

**MOPROFESARA MANDLA MAKHANYA, HLOGO LE MOTLATŠAMOTŠHANSELIRI
YUNIBESITHI YA AFRIKA BORWA
KAMOGELO: MOLETLO WA PULO: KHONFERENTSHE YA MELAWANA YA TŠA LEAGO YA
AFRIKA YA 2019**

Taolo ya Melawana ya tša Leago ya Africa: Go nyatša Tlhabollo le Temokrasi

Sierra Burgers Park Hotel

Tshwane, Afrika Borwa

25 Nofemere 2019

- Moswaramarapo
- Maloko a khuduthamaga le bolaodi ka kakaretšo
- Moprofesara Jimi Adesina: Modulasetulo wa SARChI ka go Melawana ya tša Leago
- Moprofesara Les Labuschagne: Molaodiphethiši, Dinyakišišo le Boitlhamelo, Yunibesithi ya Afrika Borwa
- Ngaka Katja Hujo: Molaodi wa UNRISD (Moemedi)
- Seboledisegolo sa rena, Moprofesara Andrew Fischer (Sehlongwa sa Dinyakišišo ka ga tša Leago, Yunibesithi ya Erasmus, The Hague, Netherlands)
- Maloko a Kantoro ya Mopresidente le batseta ba dinaga tša ka ntle
- Maloko a mmušo le dihlongwa tšeo di ngwadišitšwego le UNESCO
- Baeng bao ba hlomphegilego go tšwa dihlongweng tša thuto nageng ka bophara, ka Khonthinenteng le moše wa mawatle, bašomi ba Unisa le bakgathatema
- Baeng bao ba hlomphegago, magagešong

Ke tlhompho le monyetla go nna go le amogela ka moka ka mo Unisa ka diatla tše borutho le mo khonferentsheng ye bohlokwa le yeo e beilwego ka nako ya maleba.

Bjalo ka mošomi wa tša leago yo a hlahlilego, ke dula ke ikeme kudu ebile ke ikgafile go setšhaba le go batho bao, go ya ka maemo a khonferentshe ye, ka maswabi e lego batšwasehlabele ba melawana yeo e nago le maikemišetšo ao a hlomilwego gabotse, eupša ka maswabi a sa sepelelanego le dinnete tša go fetošša lefase le dinyakwa tša badudi setšhabeng. Ka nnete, go se sepelelane ga melawana ye go tletše lefaseng ka bophara, le ka fao go fapafapanego. Ga ke kgone go nagana ka ga mohlala o mokaone wo o ka fetago wo o

hlagišwago ke naga ya gešo. Tlhokego ye kgolo ya tekatekano ka setšhabeng sa rena e mabapi le seemo sa melawana seo se sa sepelelanego le dinyakwa tša badudi ba rena, le ditlwaedi tša setšo sa rena – re sa bolele ka ga seemo sa rena sa peakanyo ya setšhaba, gomme tše ka moka di re ama go tloga ge re belegwa go fihla lehung, ebile di laola kwešišo le phetolo ya rena go seemo sa rena sa melawana ya setšhaba.

Ge re e bea gabonolo, magagešong, le ge re ka šomiša Khonthinente ya Afrika bjalo ka mohlala, temokrasi ye e nago le kgopolo ya bokapitale bjo bo lokologilego bjo bo e thekgago, ga e šome. Maemo a bjale a ka Afrika a a ipolela. Gomme ke tla tšea gore se se direga gape le go dinaga tše dingwe tše di hlabologago – gabotse re na le mehlala ye mentši ya mehuta ye ya go palelwa ye e diregago mo lebakeng le lefaseng ka bophara. Go tšweletšwa ntlha fa gabotse gore “go tšwelela kudu ga kgopolo le polelo ye e bonago temokrasi bjalo ka ‘tokelo ya batho ba bagolo ka moka ya go bouta, ya go swara dikgetho kgafetšakgafetša le bjalo ka tokelo ya motheo ya badudi’ (Rudebeck), e bonwa e fapana le ‘tekatekano ge e diragatšwa ka mmakgonthe’”.

Ka go realo re ikhwetša re le ka seemong sa go se kwane ga melawana gareng ga melawana ya tša ekonomi le melawana ya tša leago ya rena, gomme ka ge seo se se sa lekane, go na gape le seemo sa mekgwa ye e lego ka sebopegong sa setšhaba yeo e gapeletšago go se kwane le go se sepelelane ga melawana.

Ge nka šomiša yunibesithi ye bjalo ka papetšo, nka bolela gore le ge e le gore re ikgafile go ba yunibesithi ya Afrika ka mmakgonthe yeo e ikemišeditšego go bopa bokamoso ka go direleng ga batho, re šitišwa go fihlelela go atlega ka botlalo ga boikgafo bja rena go toka ya setšhaba le tekatekano, ka gobane re šoma ka seemong seo se laotšwego sa tirišo ya melawana seo se iletšago seo se ka nyakago go se dira goba seo re ka se nyakego go se dira ka nepo ya go netefatša gore go ba le toka ya setšhaba le tekatekano. Ga se seo fela, eupša gape re hweditše dibopego, ditlwaedi, dipolelo le mekgwa ya kgwebo, yeo e nago le metheo ya bokapitale bja tokologo, yeo e ka thulanago le bokapitale bja Setšo sa Seafrika, bjo bo sa kgonegego gore bo tla phuhlama ka ntle le go thoma ka go fetošša melawana ya rena. Taba ke gore, magagešong, e bile maitemogelo a rena ka mo Unisa, fao re ilego ra swaragana le

lenaneo leo le tseneletšego la phetošo, leo e lego bothata bjo bogolo ka mekgwa ye mentši ka lebaka la go hwetša seemo se.

Le ge ke nagana gore re ka dumelelana gore seo se bitšwago temokrasi ya tokologo le bokapitale bja “bodikela” le bja “Yuropa” ga e fihlelele dipoelo tša go swana ka maemong a mantši a tlihabollo, le gore go na le tlihokego ya tšhoganetšo ya go hwetša mekgwa ye e tšwago go maemo yeo e tlogo fihlelela dipoelo tšeo di tlogo hola bohle, potšišo yeo re šetšego re thomile go swaragana le yona, le yeo e tla bago morero wa khonferentshe ye, ke gore re ka dira se bjang? Naa re ka dira bjang go hlama melawana yeo e tla bago le tsebo le go kopanywa fao e lego gore e tla fetša mokgwa wa bjale wo o nepišetšego ekonomi go ba ye mengwe yeo e nolofatšago toka ya setšhaba le tekatekano le yeo e laetšago temogo ya pharologano le go amogela mekgwa ya rena ya setšo le ditlwaedi?

Go laetša go se kwane fa, ke rata go fana ka mohlala wa phapano ya motheo gareng ga kgopolo ya Bodikela ya boitirelo ka ge e filwe bjalo ka mohlala ka go Lefokwana le *Cogito, ergo sum* – e lego “Ke nagana gore, ka fao ke nna”, yeo e lego thulanong le kgopolo ya *Ubuntu/Botho* yeo e tiišetšago gore botho bja rena bo tla pele gomme ya bolela gore, “Ke nna ka lebaka la ba bangwe,” yeo e tlišago motheo wa setšo wa setšhaba, go abelana le tlihabollommogo ya badudi ka moka – “tumelo ya kamano ya bohle ya go abelana yeo e kgokaganyago batho ka moka.”

Se ga se gore mokgwa o tee goba kgopolo e tee e feta ye nngwe. Se e se bolelago ke gore mekgwa le melawana e ka no se šomele motho yo mongwe le yo mongwe ebile e ka no se fihlelele dipoelo tše di swanago go mang le mang ka gobane e thulana le seo re lego sona.

Baeng bao ba hlomphegago, magagešong, seemo sa bjale se ka se tšwele pele. Re swanetše go mokgwa wa phetošo ya setšhaba wo o hlomago kawano gareng ga melawana ya ekonomi le ya leago le go rarolla metheo ya sebopego sa bohloki, tlihokego ya tekatekano le go ba kotsing. Re hloka melawana ya setšhaba yeo e tlogo maatlafatša go atlega ga batho ka phetošong ya ekonomi ka moka, ka dikamanong tša setšhaba, ka dihlongweng tša setšhaba le ka ditherišanong le setšhaba. Gomme ge re e tla go dikamano tša setšhaba, re tla swanela ke go swaragana thwii le merero ya go swana le tlihokego ya tekatekano ya bong le kgatelelo ya basadi ka banna yeo e ikepetšego setšhabeng.

Diyunibesithi tša rena di a fetošwa gore di tsenye letsogo go tšweletšo ya badudi bao ba rwelego maikarabelo le bao ba nago le tsepelelo ya seemo ka lebaka la ge thuto e le “motheo wa katlego ya motho, khutšo, tlhabollo ya go ya go ile, kgolo ya ekonomi, mošomo o mokaone, tekatekano ya bong le badudi ba lefaseng ka bophara bao ba nago le maikarabelo”, gammogo le *“se bohlokwa seo se tsenyago letsogo go phokotšo ya tlhokego ya tekatekano le bohloki” ka go hloma maemo le go tšweletša menyetla gore re be le ditšhaba tše kaone tša go ya go ile (UNESCO Position Paper ED 2015a: 13,3)*. Unisa e swaragane le leeto la phetošo go dira seo, go ya ka melawana ya rena. Ka fao le tla kwešiša ka mo ke ikgantšhago le go thaba ka gona ge Unisa e le monggae wa Khonferentshe ye.

Go a kgonagala gore mokgwa o mokaone kudu le wa semolao wa go fihlelela se ke melawana yeo e nolofatšago le go tšwetša pele katlego ya batho. Go molaleng gore go na le tlhokego ya tšhoganetšo ya lefaseng ka bophara ya go šomana le tšhitišo ya melawana yeo e thibelago se, le go hlama gape – goba go hlama ka boswa – melawana yeo e tlogo bopa mathomo a toka ye mpsha ya temokrasi le tlhabollo tšeo di hlomilwego go ya ka seemo. Ke kgopela gore le amogeleng takaletšo ya ka ya mahlogonolo ya gore le beng le khonferentshe ye e nago le tšweletšo le ya seabe.

Ke a leboga.